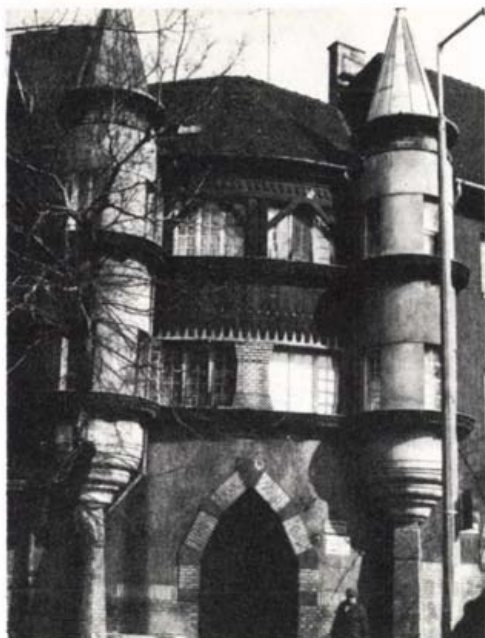

A Városmajor utcai iskola bejárata

A Wekerle-telep főterének részlete (Szajkó Pál felvétele)

(Rieder János festménye)

Görög Demeter

150 esztendővel ezelőtt, 1833. szeptember 5-én hunyt el Görög Demeter, a magyar felvilágosodás korának neves újságszerkesztője, irodalomszervezője és nevelője. Nevét a kortársak, főként az írók jól ismerték, a Magyar Tudományos Akadémia az elsők között, még életében tiszteletbeli tagjává választotta. Emléke később mégis elhalványult mindaddig, amíg a kor magyar sajtótörténetének kutatása és feldolgozása során ismét napfényre kerültek, az újságírás és általában az irodalmi élet szervezése és támogatása terén szerzett érdemei.

A hajdú városok egyikében, Hajdúdorogon született 1760-ban. Családjá egy évszázaddal korábban kapott nemességet II. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől. Miután a hajdúk önállóságot nyertek, és

megalakult a hajdú városokból álló, önálló, szabad hajdú kerület, annak élére saját körükből választhatták meg a hajdúság vezérét, a kerületi főkapitányt. Katonai szervezettű közigazgatásuk bizonyos demokratikus vonásokat is tartalmazott, a tisztségviselőket például maguk választották, egy-egy évre szóló megbízással. Görög Demeter ősei is részt vettek a hajdúság közéletében: a családban többen is voltak szenátorok, atyja pedig városi hadnagy lett. Tehát a közélet iránti érdeklődést Görög Demeter örökségként is kaphatta, de más örökségre nem is igen számíthatott, mert öten voltak testvérek, és a legkisebb fiúnak már nemigen jutott az egyébként is szerény családi birtokból. Ezért is választotta jövője érdekében a tanulást, abban a reményben, hogy így majd hiva talhoz juthat.

Tanulmányait, a család szegénysége miatt, csak Bacsinzky András hajdúdorogi görög katolikus plébános, a későbbi munkácsi püspök támogatásával tudta elvégezni. Az alsó négy osztályt Debrecenben, az ötödik-hatodikat pedig Ungváron járta. Ezután, 1779-ben a nagyváradi akadémiára iratkozott be, amely éppen ekkortájt nyitotta meg kapuit azzal a céllal, hogy a növekvő hivatali igények kielégítésére a kor színvonalán álló szakembereket képezzen. Ekkor tartózkodott Váradon Révai Miklós, Bessenyei akadémiai terveinek lelkes propagátora, akivel Görög később szoros kapcsolatba került, ismeretségük valószínűleg itt vette kezdetét. A következő évben már a pesti egyetemen találjuk a tanulmányokat sikeresen végző ifjút. Pesti tartózkodása fordíthatta figyelmét a nemzeti nyelv és műveltség kérdései felé, hiszen éppen ekkoriban kísérlete meg a városban a szervezkedést a Bessenyei-féle Hazafiúi Társaság. Bár a társaság végül is nem jött létre, de kiszemelt tagjai: olyan pesti írók és tudósok, mint Ányos Pál, Kreskai Imre, Rácz Sámuel és Horányi Elek munkássága felhívhatta a figyelmét a felvilágosodás szellemében újjászülető irodalmi élet kezdeményezéseire. A tervek szerint egyébként a társaság élén az az Orczy Lőrinc állt volna, akinek a köréhez, a nemesi mozgalom kibontakozása idején, maga Görög Demeter is tartozott. 1783-tól kezdve már a bécsi egyetemen hallgat jogot, kényerét a Bécsben élő magyar főnemesek gyermekeinek nevelésével és tanításával kereste meg. Tanulmányai befejezése után megkísérelt hivatalban elhelyezkedni de nem kapott állást, s ezért a nevelői tevékenységet folytatta. Bacsinzky András segítségével gróf Kollonits László nevelője lett. A bécsi magyar testőrrel kapitány fiaának nevelése által kapcsolatba került a testőr írókkal, mindenekelőtt Báróczy Sándorral, a testőr írók nesztorával. Rajtuk kívül megismerkedett a többi, Bécsben élő vagy ott megforduló íróval: Sándor Istvánnal, Igaz Sámuellel, Kármán Józseffel, Kisfaludy Sándorral, Batsányi Jánossal és Kazinczy Ferencsel.

Az írók mellett ösztökötetésbe került a bécsi magyar értelmiség más képviselőivel is: főként az ott élő magyar főnemesekekkel – Széchényi Ferenc, Festetics György, Teleki Sámuel – titkáiraival, nevelőivel, háziiorvosával. Rajtuk keresztül kapcsolatot tartott magukkal a főrendekel is, akik a nemzeti nyelvi, irodalmi és tudományos törekvéseknek bizonyos mértékű, de csak közvetett és álcázott támogatói voltak. Ennek a bécsi értelmiségi körnek Görög Demeter lassan mintegy központja lett, különösen azután, hogy 1789 júliusában Kerekes Sámuellel közösen, Hadi és Más Nevezetes Történetek címmel újságot indított. Ez a lap – 9 évvel az első magyar nyelvű hírlap, a pozsonyi Magyar Hírmondó megindulása után – sorrendben a harmadik magyar újság volt, de nem Pozsonyban, hanem mint közvetlen elődje, Szacsvey Sándor Magyar Kurírja, Bécsben jelent meg. Míg Szacsvey hírlapja a jozefinista irányzatot képviselte, Görög és Kerekes vállalkozása a nyolcvanas évek végére kibontakozó magyar nemesi mozgalom orgánuma lett.

Eleinte, miként címe is mutatja, főként csak a török háború eseményeiről számolt be. II. Józsefnek a hadjárata különösen kielezte a nemesség ellenszenvét az uralkodóval szemben: a sok pusztítással és áldozattal járó háború eseményei iránt ezért különleges érdeklődés mutatkozott. Később a lap tartalma egyre színesebb és változatosabb lett: a hazai élet eseményein kívül helyet kapott benne a külpolitika is. (Címét később, 1792-től meg is változtatták Magyar Hírmondóra). De Görögék, akárcsak Rát Mátyás, az első magyar újság szerkesztője, az újságot a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztésének szolgálatába is állították.

A lap, a kor viszonyaihoz képest, rövid idő alatt jelentékeny népszerűsége tett szert. Előfizetőinek száma 1300 körül volt, ami a 18. század végén igen szép közönségsíkert jelentett. A siker oka jórészt abban rejlett, hogy az újság a nemesi mozgalom irányát képviselte. A háború eseményein kívül beszámolt, főként tudósítók levelei nyomán, a hazai élet egyéb jelenségeiről is. A szerkesztők legfőbb célja olvasóik sokoldalú tájékoztatása volt. Mindent közölni akartak „amit egy magyarnak különösen hazájáról, úgy pedig mint okos embernek s világ lakosának, más esemeres országairól s tartományairól is a világnak tudni szükséges, hasznos és gyönyörűsége”. Ők is, miként korábban Bessenyei és Rát Mátyás, a nemesség tájékoztatatlansága és politikai műveletlensége ellen kívántak fellépni.

E program és szándék azt is eredményezte, hogy – bár a lap a nemesi mozgalomhoz állt közel – gyakran bírálta is a nemesség egyoldalú, szűk osztályérdekelt védő törekvéseit és műveletlenségét. A bécsi magyar újságban a hagyományos nemesi erények: a vitézség és a bátorság mellett kezdettől fogva hirdették a nemzeti kultúra fontosságát is. És amikor II. József halála után a nemesi mozgalom egyoldalúságai és túlkapásai különösen szembeötölővé váltak, Görög Demeter újságja felemelte szavát a külsőségek: a pompa és a költséges viselet ellen, és helyettük érdemleges célok érdekében buzdított. „Nem fogják-e az unokák egykor a szükségést siratni, amit most atyáink a szükségtelen pompával elbujálkodnak. Miért nem vagytok oly bőkezűek, midőn a közbőre kellene valamicskét fordítani? Írod, hogy százanként, ezenként adják ki Nagyajtaok az aranyat a korona-örvő zászlóaljaknak felállítására, s hol van az az érdemes tudós nálatok, aki azoknak adakozását tapasztalta volna?”

A rendi mozgalom győzelmi mámorában Görög lapja leleplezte a visszanyert nemesi szabadság visszaéléseit, és beszámolt a jobbágyok kiszolgáltatottságáról. 1790 nyarán például egy levelet közölt, melyben többek között ez olvasható: „Nem nemes szabadság az, hanem minden emberi érzés nélkül való durvaság, midőn a földesúr arra hajtja a jobbágyasszonyt, hogy szoptassa kopó kölykeit, vagy midőn többre bec süli agarát, paripáját, mintsem jobbágyát.” Heves és Borsod megyéből pedig azt a tudósítást közölték, hogy az éhínség miatt a szegények szárított gyökerekből örölnék lisztet és abból sütnék kenyeret, hogy megmeneküljenek az éhhaláltól. E közleményekkel is hatni kívánt az újság a nemességre, mert ők is miként Hajnóczy – aki egy ideig a lap munkatársa volt: ő írta a francia forradalomról szóló közleményeket – hittek a kiváltságosok önkéntes lemondásában és áldozatkészségében. De emellett gazdasági reformokat is sürgettek: szorgalmazták a hazai ipar és kereskedelem kifejlesztését és a belterjesztőbb földművelés elterjedését. A gazdasági elmaradottság okai között felismerték az ország függő helyzetét és a társadalmi okokat egyaránt. Az előbbire inkább csak közvetve, de az utóbbjakra sokszor nyíltan is rámutattak. Egy alkalommal így ítélték el a nemesi tehetetlenséget és a jobbágyok kiszákmányolását: „Még soká, vagy soha nem fog ottan a kereskedés virágjában lenni, ahol az ember csak a készet várva, hóna alá dugott kezekkel nézi a külső nemzetek törekvéseit, és ellenben ki kell ott halni a jó szántás, vetés s egyéb gazdaságnak, ahol az uraság szíjja a kövérét jobbágyra verejtéknek.”

A külföldi hírek által a reformok iránt fogékony nemesi rétegeket kívánta Görög Demeter tájékoztatni az európai politikai viszonyokról. Szaecsvay Sándor Magyar Kurírja mellett az ő lapja volt az egyik legfőbb forrás a kortársak számára a francia forradalom eseményeinek megismeréséhez. A lap megindulása után hamarosan közölni kezdett franciaországi híreket. Ezeknek 1791-ben az volt az érdekessége, hogy maga a francia forradalomért lelkesedő Hajnóczy dolgozta fel és írta meg őket az újságban. Folyamatosan beszámolt az alkotmányozó nemzetgyűlés üléseiről, az új polgári alkotmány tárgyalásáról, melynek eredményeként megszülető új alkotmányt „Az Ember és Polgár jussainak előadásá” címmel ismertette meg olvasóival. Tudjuk például, hogy Batsányi is részben e lapból tájékozódott a francia forradalom eseményeiről, és vele együtt mindazok, akik figyelő szemüket Párizsra vetették.

A hazai és külföldi események mellett Görög Demeter bécsi újságja rendszeresen hírt adott az irodalmi élet híreiről is. Beszámolt az írók terveiről, buzdította az olvasókat az írók támogatására, és e téren maga a szerkesztő járt elől jó példával. Az újság nem jelentéktelen jövedelméből pályadíjakat tűzött ki, könyvek kiadását tette lehetővé, és számos tehetséges fiatal magyar rézmetszőt támogatott: foglalkoztatta is őket, a laphoz mellékelte képes illusztrációkat, metszeteket velük készíttette el. Jelentős vállalkozásuk volt a vármegyék térképeinek elkészítése is, atlaszuk sokáig a legjelentősebb hazai térképnek számított. Görög Demeter támogatásával jelent meg Révai Miklós közreműködésével Bessenyei György nevezetes akadémiai tervezete, a Jámbor szándék is, de az ő nevéhez fűződik olyan neves íróknak, mint Fazekas Mihály és Csokonai Vitéz Mihály bemutatása a magyar közönség és nyilvánosság számára.

Görög Demeter bécsi lakása és lapjának szerkesztősége nevezetes szellemi központtá vált, ahol minden bécsi vagy Bécsbe látogató magyar író megfordult. Görög szervezőtevékenységével főleg a Bessenyei–Révai-féle akadémiai program megvalósítását kívánta megvalósítani. Mecénási tevékenysége nem szűnt meg azután sem, hogy 1795-től kezdve, miután az Esterházyakhoz került nevelőnek, kevesebbet foglalkoztatott az újsággal.

Az I. Ferenc uralkodása kezdetén bevezetett cenzúraszigorítások következtében az újságok elszűnültek, érdektelenebbé váltak. Görög mint Esterházy Pál nevelője inkább csak a nyarakat töltötte Kismartonban, egyébként tanítványával együtt Bécsben tartózkodott, s így továbbra is alkalma volt kapcsolódni a bécsi magyar szellemi életbe. Jellemző, amit tanítványa nyilatkozott róla: „Görög a becsület embere volt, eltelve a vágytól, hogy jót alkothasson. Nemes szív, tele hazafisággal... Hiszem, hogy sok szeretet és hajlandóság volt benne irántam is, különösen azonban hazája iránt...”

Amikor a magyar jakobinus mozgalom elfojtása utáni dermedtség engedni kezdett, Görög Demeter ismét kapcsolatba került Batsányival, Báróczyval, Kazinczyval és másokkal is a korábban elítéltek közül is. Támogatását ezután sem vonta meg tőlük, lapja fennállásának utolsó éveiben Csokonai számos versét is közölte.

1803-ban Görög Demeter udvari nevelő lett. Kortársai, barátai, köztük Kazinczy, Berzsenyi, nagy megtisztelésnek tartották a kinevezését, de sajnálták, hogy újságjának meg kellett szűnnie. Berzsenyi ódájában annak a reményének adott kifejezést, hogy Görög hazájának Trajánt vagy Antoniuszt fog nevelni a rábizott koronahercegből. Sok ország reménye van ugyanis a király nevelőjének kezében letéve – Berzsenyi szerint. Bár e reményekből alig valósult meg valami, de Görög udvari nevelői minőségében is tovább támogatta a magyar írókat. Változatlanul kapcsolatot tartott a magyar szellemi élettel, különösen a bécsi magyar írókkal, tudósokkal. Támogatásával jutott Márton József a bécsi magyar egyetemi tanszékhez, és része volt az Auróra megjelenetésében is. 1824-ben, 64 éves korában végleg visszavonult, az „Aranykert”-nek nevezett grinzingi szőlőskertje műveléséhez. A szőlőművelést nagy hozzájárulással végezte, és a különböző szőlőfajokról könyvet is írt.

A reformkor kezdetén megalakuló Magyar Tudományos Akadémia még életében tiszteletbeli tagjává választotta Görög Demeter, aki Bessenyei eszméjének megvalósítása és általában a magyar nyelv, irodalom és tudomány kifejlesztése érdekében oly sokat tett. Az 1833. szeptember 5-én bekövetkezett halála nyomán a reformkori sajtó úgy méltatta őt, mint aki „jó hazafi, példás erkölcsi viselete mellett tudó-